

SKRB PRIMOŽA TRUBARJA ZA AVTONOMNOST SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA V LUČI PISEM APOSTOLA PAVLA

Prispevek obravnava vpliv *Pisem apostola Pavla* in njegovega nauka o jeziku kot pastoralnem in evangelizacijskem sredstvu v večjezičnem prostoru vzhodnega Sredozemlja. Jezikovne razmere na tleh slovenskih dežel so bile primerljive in Primož Trubar je pri oblikovanju začetkov slovenskega knjižnega jezika Pavlove poslanice glede jezika lahko upošteval toliko bolj, ker so bile osnova tudi luteransko-reformacijske jezikovne doktrine o veljavi živega ljudskega jezika nasproti katoliški latinščini.

The article deals with the influence of the *Pauline letters* and Paul's teaching on language as a pastoral and evangelizational medium in the multilingual area of the eastern Mediterranean. The language situation in the lands settled by Slovenes was comparable, and when creating the basis for the Slovene standard language, Primož Trubar could take the Pauline pastoral letters into serious consideration since they were also the core of the Lutheran-Reformational doctrine about the value of the vernacular over the Latin of Catholicism.

Ko se je Primož Trubar (1508–1586) pripravljajl k pisanju v svojem maternem jeziku, se je srečeval z nadvse zahtevnimi vprašanji. Njegov znani stavek, v 19. in 20. stoletju tolikokrat citiran, živo ponazarja preudarjanje utemeljitelja slovenske pisave:

Mi smo, Bug vej, dosti zmišlovali, s kakovimi puhštabi to našo besedo bi mogli prov, po tej ortografiji, štaltnu inu zastopnu pisati, de bi preveliku puhštabov oli konsonantov k ani silabi ne jemali, koker ti Peami inu drugi dejo, kateru je grdu viditi.¹

Če danes pomislimo le na Trubarjev zapis izraza *beseda*, se vprašujemo, kdaj se je porodila v našem jeziku? V *Brižinskih spomenikih*, prvem pisanem slovenskem besedilu, izraza *beseda* ni. Drugi *Brižinski spomenik* se začinja z besedami: »Glagolite ponas redka slovesa.« Zapisani so izrazi *glagol*, *glagolati*, *slovo*, medtem ko izraza *beseda* ni. Ali je kasneje porojena avtohtono ali je prišla k nam z delovanjem kakega češkega blagovestnika ali pa je vzajemna dediščina zgodnje slovenščine,

¹ *Ta celi evangeli svetiga Matevža*, Tübingen, 1555. Ta in drugi citati so iz RUPEL 1934: 1–175, iz besedil tu citiranih knjig.

mogoče iz živega stika s soseščino zahodnoslovanskih jezikov? V *Brižinskih spomenikih* je namreč zapisan tudi danes značilni polnopomenski glagol *vedeti*, po katerem se poleg številnih drugih prvin slovenščina stika, enako tudi hrvaška kajkavščina, z zahodnoslovanskimi jeziki, ne pa z drugimi južnoslovanskimi jeziki.

Trubar se je lotil izredno težavne naloge, ko je oblikoval začetne strani slovenskega knjižnega jezika in prve knjige v njem. Ali ga je pri tem usmerjala predvsem izjemna iskateljska zmožnost, gorečnost in pa, po njegovih besedah, tudi božja milost, kakor je bil sam zapisal?² Gotovo vse troje hkrati. Ob tem ne moremo mimo njegove, tolikokrat zapisane, predvsem pa z dejanji izkazane ljubezni do »ubogega, preprostega, neukega slovenskega ljudstva, ki ga muči beda in turško nasilje, nimajo pa nobene verske tolažbe«. V predgovoru k svojemu prvemu prevodu iz *Biblije* je leta 1575 opisal lastno duhovno nagnjenje k takemu delovanju:

Toda zraven sem razmišljal in ugibal tudi o tem, da bo Gospod na sodni dan prav tako od tistih hlapcev, ki jim je dal samo en talent, terjal resen obračun, kakor od tistih, ki so prejeli pet talentov, velike darove in službe. In tisti, ki ni koristil Bogu [...], bo kot neraben, len, nepotreben, zanikrn, nezvest in hudoben hlapec, ki ni marljivo in zvesto izvrševal svoje službe in poklicanja, strt in bo dobil plačilo s hinavci ter bo pahnjen v najglobljo temó, kjer bo večno tuljenje in škripanje z zobmi.³

To niso zgolj priložnostno zapisane besede, saj vendar zajemajo misli, nenehno navzoče in dejavne v vsem Trubarjevem prizadevanju za ljudi njegovega jezika in za pravo staro vero, a tudi za sosede Hrvate in za druge. Podobno premišljeno so zapisane že v Trubarjevem prvem prevodu iz evangelija, v *Predgovoru* h knjigi *Ta evangeli svetiga Matevža* (1555). Slovensko pisani in natisnjeni Predgovor je napoved celotnega delovnega načrta, v katerem so v ospredju trije nameni: »Mi imamo pak tukaj tri riči vom povedati.«

Na prvem mestu je Trubarjeva zgodovinska in antropološka paradigma slovenskega jezika, njegova zemljepisna določenost, razčlenjenost po pokrajinah in razmerje do bližnje soseščine. Trubarjeva definicija slovenščine 1555 je po *Brižinskih spomenikih*, nastalih pol tisočletja poprej, prava *charta magna* slovenščine:

Kedar ta slovenski jezik se povsod glih in v eni viži ne govori – drigači govore z dosti besedami Krajnci, drigači Korošci, drigači Štajerji inu Dolenci ter Bezjaki, drigači Krašovci inu Istrijani, drigači Krovati.⁴

Paradigmatična narava in veljava, potrjena v zgodovinskem razvoju vse do danes, opozarja na izjemno Trubarjevo tenkočutnost za jezike ljudstev, za razlike med njimi in za razširjenost vsakega posameznega med njimi. Kako je Trubar spoznaval in utrjeval zavest o posameznih jezikih, se kaže zlasti s podčrtavanjem razlik med njimi na osnovi zgodovinskih in kulturno-antropoloških okoliščin, predvsem pač življenja ljudstev in njihovih samosvojesti, individualnosti. V celi

² Prav tam.

³ *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta, Predgovor*, Tübingen, 1557.

⁴ *Ta evangeli svetiga Matevža, Predgovor*, Tübingen, 1555.

vrsti nemških posvetil posameznih knjig, tako *Prvega dela Novega testamenta* (1557), *Drugega dela Novega testamenta* (1560), glagolskega *Prvega dela Novega testamenta* (1562), v slovensko pisanem predgovoru knjige *Noviga testamenta posledni dejl* (1567), hkrati pa tudi v obsežnih pismih mecenom in zaščitnikom, največ Krištofu vojvodi Würtemberškemu, baronu Janžu Ungnadu, a zlasti natančno kralju Maksimilijanu, kar je vse podrobno in celovito dokumentiral in v obeh jezikih izdal Jože Rajhman, urednik *Pisem Primoža Trubarja* (Rajhman 1986).

Drugo Trubarjevo izhodiščno načelo v tej njegovi knjigi 1555, ki se navezuje na deželno narečno paradigmo slovenskega jezika, je namenjeno spoštovanju avtentičnosti in samosvojesti slovenskega jezika.

Inu mi nismo v le-tim obračunu oli tolmačevanu lepih, gladkih, visokih, kunštnih, novih oli neznanih besed iskali, temuč te gmajnske kranjske preproste besede, katere vsaki dobri preprosti Slovenec lehku more zastopiti, zakaj ta muč svetiga evangelija inu naše izveličane ne stoji v lepih, ofertnih besedah, temuč v tim duhej, v ti risnici, v ti pravi veri inu v enim svetim krščanskim lebnu.

Kako razložiti to Trubarjevo načelo in njegovo misel? Kot izraz njegove jezikovne ožine, čistunstva? Nikakor ne, pač pa kot Trubarjevo razumevanje avtentičnega jezika za človekovo duhovno, religiozno samoosmišljanje, kot znak pripadnosti reformirani, Luthrovi cerkvi, a cerkvi slovenskega jezika. V tej cerkvi brezpogojno daje prednost »gmajnskimi kranjskimi preprostimi besedam«, kar je izpričano v podrobnostih njegovega jezika, ki njegove rojake edini pristno označuje.

Obe temeljni Trubarjevi misli izhajata iz istega vira. Kako ga označuje?

»Ta muč svetiga evangelija inu naše izveličane ne stoji v lepih, ofertnih besedah, temuč v tim duhej«, torej v duhovnosti človekove narave, misli.

To Trubarjevo spoznanje izhaja neposredno iz *Prvega Pavlovega pisma Korinčanom*, ko apostol govori o jeziku pastoralnega dela mladega krščanskega verskega občestva. Širjenje krščanskega nauka udejanja apostol Pavel z besedo, govorjeno in pisano, odtod njegove poslanice občestvom vzhodnega Sredozemlja, torej v izrazito večjezičnem prostoru, kjer se v občestvu zbirajo ljudje različnih jezikov, različne materinščine.

»Gmajnske kranjske preproste besede«, kakor svojo materinščino imenuje in hkrati opisuje Primož Trubar, se prav tako širi in obstaja med drugimi jeziki in ti njej nasproti ter ob njej. Apostol Pavel piše v omenjenem pismu Korinčanom:

Če tromba daje nejasen glas, kdo se bo pripravil za boj? Tako tudi vi, če z jezikom ne izgovorite različnih besed, kako se bo razumelo, kar govorite? V veter boste govorili. Koliko je pač različnih jezikov na svetu, a nobeden ni nerazumljiv! Če torej ne vem pomena glasu, bom temu, ki govori, tujec, in ta, ki govori, bo zame tujec (*Pismo Korinčanom* 1, 14, 8–11).

A ne le v medosebnih stikih, tudi v obračanju k Bogu, tudi in zlasti glede duhovnosti: »Če namreč molim v jeziku, moli moj duh, moj razum pa je brez sadu.« (*Pismo Korinčanom 1, 14, 14–15.*)

Brez večjega poenostavljanja bi mogli reči, da sta v tem *Pavlovem pismu* zapopadeni misli, ki sta ju mnogo kasneje izrazila Wilhelm v. Humboldt: »Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache«, oziroma Martin Heidegger: »Die Sprache sei das Heim des Seins!«

Jezikovna razumljivost verskega nauka je torej temeljno naročilo apostola Pavla in od njega je prešlo v temeljno načelo reformirane cerkve v 16. stoletju. Trubar je to načelo uresničeval tako s pisano kot z govorno besedo. A katere so zanj bile »ofertne, visoke, kunštne, neznane besede«? Ker so se pojavljale in postavljale nasproti »gmajnskimi kranjskim preprostimi«?

Glede »ofertnih, visokih, kunštnih, neznanih besed« raziskovalci Trubarjevega jezika niso dali konkretnega odgovora. Obilice privzetih nemških besed in popačenk v slovenščini Trubar očitno ni imel za tuje, ko jih je v njegovih besedilih vseskozi zelo veliko. »Visoke, kunštne, ofertne« po Trubarjevi jezikovni praksi niso mogle biti tiste besede, označene v paradigmi, ki jih poleg Kranjcev »drugih dežel ljudi tudi mogo zastopiti«. Nerazumljene besede so med slovensko ljudstvo prinašali glagoljaši, ki so se pred turško nevarnostjo in nasiljem zatekali zlasti na Kranjsko, in so se »po slovenskih deželah vzdrževali z branjem maš«, kakor piše Trubar v *Predgovoru* knjige *Ta prvi dejl tiga noviga Testamenta* (1567). Zlasti tudi za katoliško cerkev so bili glagoljaši zaradi opravljanja obredov v svojem arhaičnem in nerazumljenem jeziku moteči – o njih se je kasneje izrekal katoliški ljubljanski škof Tomaž Hren (Rotar 1988: 24). Trubar pa je zvest načelu o ljudskem jeziku v evangeljski cerkvi prav tako čutil jezikovno breme, kakor je bil zapisal že v *Predgovoru Evangelija svetega Matevža* (1555).

Da je imel jezik posebno po Trubarjevem razumevanju njegove vloge poleg verskega tudi izrazito kulturno antropološko vlogo – povedano z današnjim pojmom –, je sam na svojem primeru občutil, ko je kratek čas bival na Reki oziroma takrat imenovani Sveti Vid. In *Sveto pismo* je bilo obvezno iz izvornikov prevajati v žive, ljudske jezike. To načelo je Trubar v isti knjigi leta 1555 zajel in opisal takole:

H drugimu vom povejmo, de mi le-tim našim prevračanu smo veden imejli pred sabo ta pravi studenec tega noviga testamenta, kir je grški pisan.

Trubar je po zgledu drugih skupnosti reformirane cerkve, občestvenosti oziroma »gmajne«, kakor je poimenoval reformirano versko skupnost slovenskega jezika, institucionaliziral prav v *Predgovoru* k *Evangeliju svetega Matevža* leta 1555:

H tretimu vom tukaj očitu povejmo, de mi le-tu naše delu inu prevračane tej pravi cerkvi božji, tu je, vsem prov vučenim, zastopnim krščnikom rezgledati inu soditi cilu podvržemo; kar kuli ta gmajna krščanska v le-tim našim delu kaj kriviga oli nezastopniga najde inu nom reče drigači prestaviti, nas podvuči oli opomeni, tu istu vse hočmo v dobrim gori vzeti, to zahvaliti, radi ter volnu slušati. [...] Natu vas

brumne, zastopne krščenike zvejestu prosimo, de kadar vi, beroč tiga evangelista, kaj kriviga oli nezastopniga v le-tim našim tolmačevanu zagledate, de vi tu istu nom zdajci pustite vejditu za volo de mi naprej s tejm preobračanem tejm bule bomo vejdlu se držati.

Novina, ki jo Trubar tu zasnuje, je tvorna vzajemnost v okviru dela in življenja občestva »stare prave vere slovenskega jezika«.

Trubarjev soodnos s člani evangeličanske gmajne slovenskega jezika utrjuje tudi na jezikovni, prevajalski dejavnosti, ko pričakuje in želi takojšnjega odzivanja na ustreznost njegovega slovenskega jezika. Ob tem je mogoče pomisliti na *Prvo Pavlovo pismo Korinčanom*, na stavek: »Hvala Bogu, bolj ko vi vsi govorim jezike, toda v cerkvi hočem rajše pet besed povedati s svojim razumom, da bi tudi druge poučil, kakor pa na tisoče besed v jezikih.«

Utemeljitelj slovenskega knjižnega jezika gradi na ustreznem prevajanju *Biblije* prav s somišljeniki, ki bodo njegovo prevajanje razširili in nadaljevali.

Mi dobru na sebi počutimo, de h timu visokimu delu smo šibki inu nekar zadosti. Oli mi smo le-tu s tejm vupanem začeli, de Bug za nami skoraj druge obudi, kir bodo le-tu naše delu popravili, Bogu na čast inu vsimu krščanstvu h dobrimu dokonali.

Pogosteje kot kdo drug med slovenskimi protestanti je Trubar ob slovenskem jeziku in ljudstvu, ki ga govori, v misel jemal hrvaški jezik in ljudi tega jezika. Ob tem ga je prav tako usmerjala misel o življenjskih razmerah spričo turških vpadov in vsakršnega nasilja pri tem. Kakor je v nekaterih predgovorih in posvetilih svojih knjig z obsežnimi opisi sporočal velikašem mecenom presenetljivo podrobno in z izjemnim dojemanjem za vse tiste življenjske okoliščine, ki označujejo življenje Hrvatov po kulturno- in socialnoantropološki strani – v tem ga ni dosegal noben njegov sodobnik ne hrvaškega in ne nemškega jezika –, je vsa ta obsežna strokovna publicistika, kakor jo smemo imenovati, nastajala iz njegove vneme, njegovega prizadevanja, da bi s »čistim evangelijem, s pravo staro vero« mogli premagovati življenjska bremena prek prevoda Biblije v živi ljudski hrvaški jezik. Tudi ob tem je Trubar podporo in praktične napotke dobival iz *Listov apostola Pavla*. Njegove *Liste* je poslovenil in knjižno izdal *Svetiga Pavla ta dva listi h tim Korintarjem inu ta h tim Galatarjem*, Tibinga, 1561. Da je imel Pavlove poslanice tako rekoč nenehno pri roki, kaže naslednja izdaja, *Svetiga Pavla listuvi*, ki je izšla leta 1567 v Tübingenu. Tudi v knjigi *Ta celi Katehismus inu pejsni* (1574) je v nemškem posvetilu knjige mecenu Juriju Khislu s Fužin pri Ljubljani zapisal:

Zato reformirane Cerkve pravilno ravnajo, ko po nauku in naročilu sv. Pavla bero in pojo v svojih cerkvah Sv. Pismo in psalme v navadnem, razumljivem jeziku.

To misel je Trubar zapisal deset let pred izidom Bohoričeve slovnice *Arcticae horulae*, ki ima na naslovnici znani Pavlov izrek *Omnis lingua confitebitur Deo*, *Vsaki jezik bode Boga spoznal*, a na isti strani knjige natisnjeno tudi v hrvaški glagolici in grško v grški pisavi.

Toda izraza *materinščina*, *materni jezik* nista zapisala ne Trubar in ne Bohorič. Prvi zapis ali natis tega imena je svojstven kulturnoantropološki mejnik v zgodovini slehernega jezika oziroma naroda. Najbolj se mu je približal Jurij Dalmatin v nemškem posvetilu slovenske *Biblije* (1584), ko je zapisal »gewöhnliche Mutter Sprach«. A v isti knjigi, v slovenjenih *Apostolskih delih*, je stavek apostola Pavla preveden takole: »Koku tedaj slišimo, vsakteri svoj jezik vkaterim smo my rojeni.« V Trubarjevem prevodu Luthrove *Hišne postile*, ki jo je po Trubarjevi smrti knjižno izdal Andrej Savinec leta 1595, pa je že zapisal v svojem slovenskem predgovoru: »v našim pravim slovenskim materinim jeziku«. To je zagotovo pomembna letnica, natis termina »materni jezik« v slovenskem jeziku.

Trubar se je dobro zavedal tudi pomena tistega, kar danes imenujemo ortoepija, pravorečje. V knjigi *Ta celi Katechismus inu pejsni*, Tübingen, 1574, je zapisal tele nadvse sugestivne stavke:

Natu vi, lubi Kranci inu Sloveni, pujte le-te pejsni v cerkvi, doma inu na puli zastopnu iz srca, razmislite, kaj vsaka beseda, nekar, kar ta viža oli štima v sebi drži. Ne tulite, ne bledite nezastopnu, prez vere inu prez vse andohti, koker ti farji, menihi inu nune ta latinski psalter le za volo trebuha. Perložite h tim besedom [...], kir so v le-tih pejsnih, verujte, Bogu služite, vaš stan inu leben pelajte inu držite. H timu daj Bug s. Duha inu pomuč.

Da je Trubar doživljal slovensko besedo, govorjenje in petje poduhovljeno in hkrati semantično predstavno na osnovi svojega razvitega posluha – danes bi rekli z eno besedo: sinergično –, je vsekakor očitno že iz tega zapisa, s katerim je usmerjal človekov čut, tudi estetski in ne le ozko pomenski. Ta čut za jezik se je uveljavljal v Trubarjevem sistematiziranju slovenščine, knjižnega jezika tudi ob pomoči jezikovne doktrine reformirane lutrovske cerkve in pomena ljudskega, Trubar je zapisal tudi »kmečkega navadnega jezika«, je bilo pomembno za ves nadaljnji razvoj in sistemskost knjižnega jezika. Temelji so nastajali v Trubarjevem pisanju in tiskanju del v slovenskem jeziku. Najprej je sledil Pavlovemu *Prvemu pismu Korinčanom*, nato pa je zlasti pomemben Trubarjev obsežni razpravljalni, diskurzivni prispevek: »Od prida inu nuca tiga pisma s. Pavla najdete več pisanu v ti dolgi slovenski predgovori čez ta list h Korintarjem«, torej v obsežni teološki razlagi (Tübingen, 1557). Moč besede razumljivega, živega jezika nasproti mrtvi latinščini je po Trubarjevem razumevanju – v skladu s Pavlovim naukom, iz njegovega *Prvega pisma Korinčanom*:

Glih taku tudi vi, ako ne daste skuzi ta jezik ene razumne besede, kaku se hoče zastopiti, kaj se govori, bo per meni tudi nezastopnu. Taku tudi vi potehmal želite, po tih duhovskih daruvih iščite, da bote obilni h pobolšanu to gmajno. Za tiga volo, kateri z jezikom govori, ta moli, de bo mogel tudi izložiti. Zakaj aku jest molim z neznanim jezikom, taku v meni Duh moli. Ampag muja misal nikomur sadu ne pernese. Kaj je tedaj? Jest hočo pejti s tem Duhom, jest hočo pag tudi pejti s to miseljo. [...] Jest hočo rajši v ti Cerkvi pet besed z mujo miseljo govoriti, de druge

podvučim, koker s tem jezikom deset tavžent besed. Bratje, ne bodite otroci. (*Svetiga Pavla Listuvi*, Predgovor, Tibinga, 1567.)

Knjiga se sedaj hrani v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. (Rupel 1934 tega besedila nima.)

Prav z upoštevanjem pomena ljudskega jezika v verskem poučevanju, v udejanjanju »poklicanja« je Trubar bolj kot v drugih pojasnjevanjih poudarjal razliko med poduhovljenim pastoralnim delom in med tako imenovanim »žebanjem«.

In katerim jezikovnim prvinam je Trubar v razlikovanju med razumljenimi in nerazumljenimi jeziki in tudi v sami slovenščini namenjal posebno skrb? Predvsem dvema – *besedi* in *glasu*, pri čemer se je spet oprl na *Prvo Pavlovo pismo Korinčanom*. Trubarjevi jezikoslovni razmisleki in napotki izvirajo prav iz tega vira. To nikakor ni presenetljivo, ko se je toliko let posvečal prevajanju Pavlovih poslanic krščanskim skupnostim vzhodnega Sredozemlja in jezikovno različnim ljudstvom, ki niso razumela kulturnega, biblijskega grškega jezika in je torej bilo potrebno upoštevati »barbarske«, med katere je sodil celo hebrejski. In pri tem sta bila *glas* (izgovarjava, pravorečje) in pa *beseda*, njena pomenska stran prva skrb. Apostol Pavel piše:

Če torej ne vem pomena glasu, bom temu, ki govori, tujec, in ta, ki govori, bo zame tujec (*Pismo Korinčanom* 1, 14, 10–11).

Kako dosleden je bil Trubar glede besed in pisave, se vidi iz primera »viel valsch« in srečanj s Pavlom Skalićem (»non serce sed szercze«) (Rotar 1988: 67–88). Trubar je ostal zvest Luthrovi jezikovni doktrini in ker je poleg tega bil še izrazito samozavesten privrženec nenadomestljivosti lastnega jezika, slovenščine za versko in širšo kulturno dejavnost Slovencev kot samosvojega naroda z lastnim jezikom, ni in ni popuščal kaki težnji po privzemanju besedja od drugod. Ravno tako je zagovarjal enake pravice hrvaškemu jeziku, a razlik med tem jezikom in jezikovno naravo sosednjih Bosancev ni obvladal v dovoljšnji meri, zaradi tega se je srečeval s težavami ob oblikovanju hrvaških glagolskih in ciriličnih besedil, kar so delali njegovi sodelavci, že med sabo večinoma neenotni glede svojih jezikov; torej razlik med hrvaščino in pa jezikom v Bosni in tam okoli.

Trubar nikakor ni odobral nenaravnega mešanja posameznih, med sabo sorodnih jezikov, pri čemer je mogel v prvi vrsti skrbeti predvsem ali skoraj le za svojo materinščino, slovenščino kot temeljno prvino ustanovitve in življenja »prave stare vere slovenskega jezika«.

Ta skrb se je že od njegove prve tiskane knjige uveljavljala prav v označevanju izgovora posameznih glasov, po katerih se njegov jezik razločuje od sosednjega, sorodnega, torej hrvaškega. Največkrat je Trubar v svojih knjigah opisal izgovor glasu (predloga) *v*. Najprej je izgovorna, pravorečna določitev v nemškem predgovoru knjige *Catechismus* (1550):

Navaditi se moraš, da boš v našem slovenskem jeziku izgovarjal v navadno kot mehki *f* ali grški *vita*, *h* ostro kakor Nemci *ch*, *l* včasih trdo po ogrsko ali bezjaško, samoglasnike pa po šegi našega jezika.

V *Abecedariju* (1550) je v slovenščini posebej zapisal:

Vi vejste, de te štimovce vsak jezik oli dežela dergači govori.

Kasneje so izgovorna navodila še v predgovoru k *Evangeliju sv. Matevža* (1555), v *Abecedariju* (1555), v predgovoru knjige *Ta prvi dejl tiga Noviga Testamenta* (1557). V vseh teh opozorilih in navodilih za izgovarjavo je očitno, da je izgovor glasu *v* »kot grški *vita*«, torej ustničnozobno, terjal v zavesti, da je glas razločevalen v primerjavi s sosednjim, bližnjim jezikom in mogoče je tudi upošteval, da se *vita* v drugih slovanskih jezikih izgovarja enako kot v njegovi materinščini (Rotar 2000: 12–38).

V pravopisnih navodilih, ki jih je mogoče tako imenovati, ko Trubar že uporablja ta pojem, je reševal temeljno vprašanje, zapisano v predgovoru k *Evangeliju svetega Matevža* (1555) »s kakovimi puhštabi to našo besedo bi mogli prov, po tej ortografiji štaltnu inu zastopnu pisati, de bi preveliku puhštavov oli konsonantov k ani silabi ne jemali, koker ti Peami imu drugi dejo, kateru je grdu viditi«, izpričuje, da je utemeljitelja slovenskega knjižnega jezika zvesto spremljal tudi estetski čut; nanj smemo pomisliti tudi ob Trubarjevem nasprotovanju poskusom, da bi se sorodni jeziki med sabo mešali. Estetski čut izkazuje značilni Trubarjev stavek, zapisan v nemškem predgovoru knjige *Ta prvi dejl tiga Noviga Testamenta* (1557):

Kljub grobemu in sikajočemu izgovoru slovenski in hrvaški jezik ne potrebujeata toliko črk ali konsonantov v eni besedi ali v enem zlogu, kakor mislijo nekateri Čehi in Bezjaki, zato imajo Hrvatje v svoji abecedi toliko S in Z.

Mimogrede je Trubar tu jasno zapisal, da kajkavce – Bezjake prišteva k Hrvatom in ne k Slovincem, kakor so nekateri avtorji po svoje interpretirali Trubarjev zapis tega imena v znameniti deželno-narečni paradigmi iz leta 1555. Na jasnem si glede tega ni bil niti Vatroslav Jagić (Rotar 1988: 132–143, 1991: 102–129, 1996: 31–35).

Glede Trubarjevega estetskega čuta, ko razmišlja in se odloča o črkopisu in ko zavrača kopičenje posameznih znakov, je očitno, da je njegov vzor kot mnogim takrat in tudi še dolgo kasneje bila latinščina, ki ne pozna šumevcev, kakor jih poznajo slovanski jeziki in nemščina od tedanjih bližnjih jezikov srednjeevropskega prostora. Tudi gotico, v kateri je dal natisniti prvi dve svoji knjigi, je hitro opustil. Toda glede Trubarjevega odnosa do vprašanj izgovora živega jezika se je prav gotovo opiral spet na Pavlove besede v *Prvem pismu Korinčanom*: »Če z jezikom ne izgovorite različnih besed, kako se bo razumelo, kar pravite.« (14, 9.)

Trubarjeva pravorečna navodila so prek vseh obdobij in slovníčarjev, zlasti tudi Stanislava Škrabca in »čitankarjev«, posebej še Mirka Rupla, glede izgovarjave v ostala normativni del knjižne slovenščine vse do 2001, do sedanjega slovenskega pravopisa, ki je prvič s *Pravili*, izdanimi 1991, prekinil poltisočletno tradicijo v prid

podstandardnega narečnega izgovora. Kot ugotavlja znanstvenica s tehtnim opusom, fonologinja Tatjana Srebot Rejec, zamenjava *v* z *u* ni jezikoslovni, ampak psihološki problem (2000: 41–54).

Bistvo individualnosti vsakega posameznega jezika je tudi v tem, da ohranja svoje posebnosti, če so poltisočletnega trajanja brez negativnih semantičnih in pisnih lastnosti. Za osvetlitev Trubarjevih jezikoslovnih zmožnosti oziroma posluha in čuta za jezik, hkrati pa tudi za ponazorilo izraznih zmožnosti slovenščine, ko je sredi 16. stoletja postala knjižni jezik, bodi omenjeno, da je kot prevajalec biblijskega besedila ostrmel ob težavah z jezikom. Med drugim se je srečal tudi z nevšečno homonimijo. Zapisal je: »Slovenski jezik je glede mnogih besed pomanjkljiv. Ima tudi mnogo *aequivoca*.« (Rupel 1934: 20.) Tako je imenoval pojave homonimov (*Ta prvi dejl tiga Noviga Testamenta, Predgovor*, Tübingen, 1557). Znano je, da je pred ustvarjanjem homonimov opozarjal slovničar Stanislav Škrabec. Danes je homonimnost nenavadno pogostna z novo pravorečno doktrino, po kateri se v besedi končni zveneči soglasnik izgovarja nezveneče: *rob – rop, gozd – gost, led – let, log – lok, pod – pot, rog – rok, slog – slok, vas Češnjevec – vaš češnjevec* (žganje) itd. Ker je v slovenščini zelo veliko besed, ki se končujejo na zveneči soglasnik, je novonastale homonimije nerazumno veliko, zahvaljujoč se dogmatiziranju zamenjave zvenečega soglasnika z nezvenečim parom. V Trubarjevem času in še dolgo kasneje takšne zamenjave ni bilo, kakor izpričuje njegova pisava slovenščine (prim. Milena Hajnšek Holz – Primož Jakopin, 1996: *Od zadnji slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: ZRC SAZU).

Trubar je gradil etimološko-morfološko osnovo slovenskega knjižnega jezika v pisavi in izgovarjavi. Etimološko-morfološko načelo je veljalo kot osnova slovenske pisave vse do danes. Ujemanje tiskane in govorjene besede je velika prednost jezika.

Zavezanost pomenu besede, ki temelji na etimološko-morfološki osnovi našega kultiviranega, izobraženega jezika, ostaja nepremagljiva. Nenadna fonetizacija je tuja temu duhu kultiviranega, izobraženega jezika in njegovi tradiciji. Predvsem pa je jezik metafizična kategorija in ne zgolj sredstvo sporočanja. V našem in v prihodnjem času bo govorjena oziroma poslušana beseda enako in bolj pomembna, kot je bila v 19. stoletju tiskana beseda. Govorjena beseda mora nadaljevati tradicijo kultivirane slovenščine. Čar in dostojanstvo kultiviranega besedovanja sta od nekdanj sad človekovega umevanja lastnega jezika, besede in izraza njegovega duha in zgodovine. Nasprotno ravnanje spreminja jezik v vulgarni balast.

Podobno je tudi pri zloženkah, ko po sedanj doktrini, nasprotni koartikulaciji togo nastopa asimilacija: *is – iz, ot- – od-*. Pojavljajo se nonsensni, pomensko prazni sestavni deli besed, kar je povsem nasprotno duhu slovenskega jezika, njegovi semantični in morfološki dognanosti in preglednosti. Ob tem je do danes ostalo nerazrešeno ali prezrto temeljno vprašanje, kako beseda in glas delujeta na sinergično človekovo sprejemanje glasu, besede in jezika, kako sooblikuje njegovo pomensko in predvsem tudi predstavno dojemanje, kar zakasnela »vukovska«

fonetizacija po poltisočletnem oblikovanju in utrjevanju sinergičnih vzgibov prihaja z drugačnim odzivanjem na glas in na besedo. – Ali je primerno vprašanje, koliko evropskih knjižnih jezikov s poltisočletno in še daljšo tradicijo se je danes znašlo v negotovostih glede lastne individualnosti na nenadnem razpotju? Knjižna slovenščina se je oblikovala na pojmovanju *glasu* in *besede* iz Trubarjevih (Pavlovih) temeljev, ki so se v naslednjih stoletjih in vse do včeraj utrjevali in izpopolnjevali s časa tekom. Vsekakor je nenavadno, da se kultivirana slovenščina odpoveduje svoji podedovani fiziognomiji, da pa se hrvaški javni jezik k njej vrača, ko se je po ilirskem nagonu in po ravnanju jezikoslovcev Jagića, Maretića in drugih od nje odvrčal, dokler tega duhovnega in siceršnjega razosebljanja lastnega jezika in ljudi tega jezika ni presekala odločni branitelj hrvaščine, profesor Ljudevit Jonke, končno tudi *Deklaracija o hrvatskem jeziku*, ki je zanjo profesor dal pobudo.

Zlasti pri svečanih priložnostih se kot Trubarjeve dandanes pogosto citirajo naslednje besede:

Dober boj sem izbojeval, tek dokončal in vero ohranil.

Zdi se, da le malokdo, tudi tak, ki te besede izgovarja, pomisli, da niso Trubarjeve, ampak so Pavlove iz njegove poslanice, *Prvega pisma Timoteju*. Res pa je, da jih je Trubar, ko je začutil, da se njegov življenjski krog sklepa in zapira, ponovil z vso pravico za oznako lastnega dela in njegovega pomena za »krščnike tiga slovenskiga jezika«.

Slovenski jezikoslovci prve polovice 20. stoletja so obravnavali slovenski jezik razvojno ter so izoblikovali dela uporabnega jezikoslovja in jezikovno normativne narave. To so bili: Stanislav Škrabec, Anton Breznik, Fran Ramovš, Anton Sovrè, Mirko Rupel, Anton Bajec, Jakob Šolar, Rudolf Kolarič, France Bezljaj. Miselno jih je vodila v Evropi prevladujoča Humboldtova definicija materinščine: »Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache.«

Delo nešteti jezikoslovcev je kot stalnica spremljala zgodovinska in kulturno-antropološka refleksija, a za delovno metodo še zlasti pomembna kritična samorefleksija. To dvoje je zagotavljalo vseskozi in vedno znova respektiranje kompleksnega zgodovinskega pojava, ki ga v celotnem razvoju predstavlja in izraža lastni jezik, in sicer tudi v soodnosu z drugimi jeziki, ki so sodoločali in sooblikovali slovenski jezik. Takšna metoda jih je varovala tudi pred tem, da bi v ospredje pomikali vsak svoj osebni kriterij in bi spričo njega pri normiranju knjižnega jezika, pravopisa in pravorečja zapostavljali razvojno že doseženo in v rabi uveljavljeno ter potrjeno v sistemskosti našega jezika.

Izhodiščna antropološka definicija jezika in pa vseskoznje upoštevanje razvoja zgodovinske entitete, nosilke maternega jezika, je hitro presegalo določnice Humboldtove definicije. Izrazit premik h globljemu spoznavanju in vrednotenju jezika kot človekovega prvega izrazila je po Humboldtju prispeval filozof Martin Heidegger, tvorec ontološke definicije jezika: »Die Sprache sei das Heim des Seins.« Objavil jo je v delu *Sein und Zeit* 1927. Z njo je v središče jezikovnega

fenomena postavil človekovo duhovnost, v kateri je bistvo in smisel človekovega bivanja sploh.

Heideggerjeva naravnost k duhovnosti jezika, človekovi duhovnosti z jezikom in v jeziku, je filozofova refleksija na razmere v Evropi po 1. svetovni vojni, torej stopnjevanje ontološkega pomena, ki ga jezik sooblikuje. Povečano število samostojnih narodov in vstopanje v sodobno zgodovino, v dogajanje, ki ni bilo niti približno enako naklonjeno jeziku in narodu, je spodbudilo slovenskega pesnika in prozaista Vladimirja Levstika, da se je oglasil v središčni literarni reviji liberalne smeri z esejem *Poslanstvo besede* (*Ljubljanski zvon* 1934, Rotar 1996: 89–90).

Kar zadeva ontološki položaj slovenskega človeka in njegovega jezika, je esej objavljen prav v času, ko je iz rednega srednješolskega učbenika moralo biti izločeno besedilo pisatelja Ivana Cankarja o materinščini. Izločeno je bilo kot moteče v jezikovno in politično-upravno unitaristično naravnani večnacionalni državi, v kateri so kot državotvorni subjekt živeli tudi Slovenci s svojim jezikom.

V Levstikovem eseju je vrsta kulturno in zgodovinsko antropoloških refleksij, ki opozarjajo, kaj je avtorja spodbudilo k pisanju o materinščini:

Prvo, na kar pomislimo, kadar izrečemo besedo 'narod', je jezik [...] Vse se lahko izpremeni, vse lahko mine in izgine, dokler nam ostane naš jezik. Ker smo ga imeli, zato smo. Dokler ga bomo imeli, toliko časa bomo. Iz njegove moči smo živeli in bomo živeli, ne samo v smislu političnih programov, ki jih čas piše in briše, ampak v neskončno višjem smislu večne naloge, da nosimo z ostalim človeštvom vred svoj delež doživljanja in spoznavanja, dela in borbe, ustvarjanja, trpljenja in zmagoslavja ter z ostalim človeštvom vred osvojimo in bratsko oddamo svoj delež luči.

Kot da bi Vladimir Levstik parafraziral oziroma upovedoval Heideggerjevo oduhovljeno pojmovanje in definicijo jezika, ki ima po narojenosti lastnosti metafizične kategorije in je tedaj dosti več kot zgolj izrazilo stvarnega sveta.

Trditev, da Levstik domiselno le parafrazira Heideggerja, bi bila težko dokazljiva. Prav tako je težko obiti Levstikove izvirne misli, ko govori o besedi: »Beseda, mati dejanja, je delala narode bogate z duhom in zlatom. Tako pomeni rojstvo jezika obenem tudi vzbujenje duše, prihod Duha, ki bo poslej črtal človeku obraz po svoji podobi in s tem vred pričetek vsake višje človeške skupnosti med ljudmi.«

To razmišljanje Vladimirja Levstika o eksistenci naroda in njegove biti ter o bivanju je resda sorodno mislim nemškega filozofa. Mogoče pa je tudi sklepati, da je njihova vzporednica. Levstikovo miselno izhodišče je vendar slovenska beseda, rojstvo njene knjižne vloge in veljave v reformacijskem 16. stoletju:

'Jezik' brez prilastka je namreč zelo odmišljen pojem; da dam tej besedi meso in kri, moram povedati: kateri jezik. [...] Če bi bil cesar Ferdinand II., ta zakleti sovražnik protestantizma, le količkaj slutil, da so Hrenovi *Evangelia inu Lystuvi* člen prav iste verige, kakor Trubarjev *Novi testament* in Dalmatinova *Biblija* in da vodi ta veriga po zakonu vzroka in učinka v jesenske dni leta 1918 (»Ujedinjenje«), kdo ve, ali se ne bi bil premislil! Tako pa slovenska knjiga raste in raste – ta jezik se počasi zaveda svojega obraza in svoje moči.

Da je bil Vladimir Levstik zmožen zgodovinske, kulturnoantropološke in ontološke refleksije leta 1934, ni nič nenavadnega. Nenavadno je, biti nezmožen dandanes, ko se razmišlja in piše o jeziku, svojem jeziku, in sicer pred povsem neznanimi okoliščinami, ki bodo sooblikovale vzvode vloge in pomena jezika danes, ko gre za slovenščino v povsem novih in neobvladljivih okoliščinah tega istega evropskega prostora, kar je k razmislekom o bistvu jezika in o obči vlogi materinščine zapisal Heidegger in je hkrati razmišljal slovenski pisatelj Vladimir Levstik, slednji o jeziku »naše vsakdanje okolice, sredi katere rastemo, dozorevamo in odmiramo«.

Nespregledljivo ostaja, da je za celotno 20. stoletje tako v besedni umetnosti kot v jezikoslovju ne samo mogoče, ampak tudi nujno slediti pojavom »istomišljenosti v istodobnosti«, kakor je ta fenomen imenoval srbski pesnik nadrealist in esejist Marko Ristić. Kar zadeva ontološki pomen in vlogo maternega jezika po Heideggerjevi definiciji iz leta 1927 in pa duhovno vsebino Levstikovega eseja *Poslanstvo besede* iz leta 1934, pojavoma ne moremo odtegovati pomena »istomišljenosti v istodobnosti«! Levstikovo *Poslanstvo besede* je ekscelenten primer istomišljenosti v istodobnosti, in sicer po obliki in po miselni razsežnosti, ki se z njima postavlja kot mišljenjska hkratnost ob Heideggerjevi ontološki definiciji materinščine in njenega univerzalnega pomena.

Ker so takšna in podobna razmišljanja ljudi peresa in umetniške besede stalnica v našem duhovnem, torej tudi jezikovnem razvoju, ni presenetljivo, da obstaja ob tisti verigi duhovnega razvoja od Trubarjevega *Novega testamenta*, Dalmatinove *Biblije* in Hrenovih knjig, na kar opozarja Levstik, tudi druga neprekinjena veriga kot izraz slovenske kritične zavesti, kritične refleksije ter kdaj pa kdaj tudi samorefleksije.

Kar poglejmo: Kopitarjevi slovničarski in siceršnji ošabni samovolji se je kulturno in narodnozgodovinsko s pesniškimi refleksijami ustrezne oblike – satira, epigram – postavil po robu France Prešeren. Levstiku in njegovi jezikovni samovolji, »gospodu, despotu slovenskega jezika« se je postavil po robu prijatelj Josip Stritar, tenkočutni esteta, pesnik in pripovednik širokih duhovnih obzorij. Franu Ilešiču, ki je v začetku 20. stoletja v uresničevanju svojega ilirskega združevalnega nagona globoko zabredel, je nepopustljivo in ostro pred slovensko javnostjo ugovarjal nedosegljivi mojster umetniške besede Ivan Cankar. Političnim jezikoslovcem na Slovenskem in na Slovaškem se je pred sedemdesetimi leti v tvegan bran postavljala in izpostavljala znanstvenik Fran Ramovš. Njegovo korespondenco bi moral poznati vsakdo, ki danes piše o slovenščini in za slovenščino. »Čistuna« in »purista« Antona Breznika pol stoletja in več po njegovi smrti v izostrenih okoliščinah izpopravljati deklarativno je ahistorično.

Stalnica v našem jezikoslovju od Kopitarja dalje je torej vseskoznje kritično odzivanje pisateljev in pesnikov, torej estetskih ustvarjalcev na urejevalce jezikovnih vprašanj. A v moderni dobi, ki je osnova našega današnjega jezika, s svojim jezikovnim delom Breznik in Ramovš nista bila deležna odklonilnih odmevov, ko

sta vsak na svoji ravni, prvi na slovničarski in normativni, drugi pa tudi na znanstveni in razvojno raziskovalni vseskozi spoštovala podedovano avtonomnost in nenadomestljivo vrednoto – individualnost jezika.

Ob napovedi »konca slovenske zgodovine« (razmislek – kolumna literarnega estetika in zgodovinarja Janka Kosa v dnevniku *Delo*, 2. 7. 2001, str. 5) se ni mogoče ogniti dvema vprašanjema.

Ali so se velike sistemske spremembe slovenskega knjižnega jezika in njegove zborne izreke, začrtane v Toporišičevi knjigi *Slovenski jezik na pločama* (1961) in uveljavljene v njegovih srednješolskih učbenikih *Slovenski jezik I–IV* (1965–1970) in v njegovi veliki *Slovenski slovnici* (1976) ter v kasnejših razširjenih, obogatenih izdajah, dogajale in zgodile v znamenju znanstvene »istomišljenosti v istodobnosti« in v kateri smeri? Je dosedanja sistemskost in pravorečna normiranost knjižne slovenščine, utemeljena na samostojnosti in individualnosti našega jezika v razločevalnem odnosu do drugih južnoslovanskih jezikov, prepuščena zgodovini oziroma prevrednotena? Ko iščemo odgovor na to vprašanje, je najprej pri roki resnica o generacijski zamenjavi in o prevrednotenju podedovanega in uveljavljenega v standardnem jeziku na osnovi novih znanstvenih dognanj. Ker pa je o vprašanju jezika v zgodovini južnoslovanskih narodov vedno odločala moč političnih intencij v smeri jezikovnega poenotenja in unitarizma, se je namesto odgovora na te in take tokove bolje vprašati, ali so tudi v tistih evropskih narodno-jezikovnih in državnih okoljih, ki jih ni bremenila in jih ni naravnavala vsakokratna političnojezikovna intencija subjektov moči in odločanja, nastajali in se v tem obdobju uveljavljali prav tako radikalni ali manj radikalni obrati in zasuki od podedovane, uveljavljene pravopisne in pravorečne normiranosti posameznega standardnega jezika?

Pri utrjenih tradicionalnih znanstvenih okoljih smemo pomisliti tudi na vprašanje, koliko znanstvenikov ali znanstvenih skupin je pri takem procesu sodelovalo ter odločalo o novi normiranosti pisave in pravorečja, ki naj bi jo izvedli in preprečili *tektonski premik*, ki bi prizadel in prizadeval »tempelj maternega jezika«, nastajajočega in utrjujočega se v vrsti prejšnjih stoletij. J. Toporišič je svoj čas obogatil z zahtevnimi prispevki iz skladnje in z drugih področij, tudi z *Enciklopedijo slovenskega jezika*, z znanstveno *Slovensko slovnico*, s pravopisnostjo in terminologijo, kar vse je sad dolgoletnega preverjanja in preizkušanja in ne kak mehanicistični postopek in poseg v pravorečje z naglim spreminjanjem v njem.

Pravorečna sistemskost slovenščine danes doživlja reformo z bukvalnim prenosom Kopitar-Vukove fonetikarske doktrine iz nekdanje srbohrvaščine na današnjo slovenščino očitno iz enega samega razloga. S preseganjem podedovanega pravorečja, izoblikovanega v štirih stoletjih knjižne slovenščine na etimološko-morfološki naravi slovenskega knjižnega jezika in njegovega oblikoslovnega značaja, je s prenosom fonetikarske metode in pravorečne izpeljave opravljen tisti formalni premik v slovenskem standardnem jeziku, ki je docela in zlahka dosegel opustitev dosedanje kultivirane slovenščine knjižne ravni in hkrati povzročil nenadni tektonski premik. Ali tudi že »konec slovenske zgodovine«? Ni najti

primerjave v katerem od sosednjih ali drugih evropskih knjižnih jezikov, v katerem bi bila izvedena reforma takšne narave s sistemskimi samoodtujitvenimi posledicami. Reformatorju ni mogoče česa očitati, usmerjala ga je druga intencija, dati lastni pečat času, v katerem sooblikuje podobo slovenščine z delom, s katerim se po obsežnosti in raznovrstnosti področij ne more kosati noben sodobnik in nihče iz polpretekle dobe. Znanstvena in strokovna kritika vsa ta desetletja nista bili voljni spremljati takega obsega dela, a zakaj ne, je vprašanje naslednjega rodu. Tako moramo priznati, da je po plodovitem obdobju Škrabca, Ramovša in Breznika nastopilo Toporišičevo obdobje, njegova izjemna epoha v slovenskem uporabnem in normativnem jezikoslovju. Nič pa nas ne more odvrniti od tega, da doživljamo ta proces kot nasproten duhu, izročilu našega jezika, obremenilen prav za individualnost in avtonomnost našega knjižnega jezika in njegovega pravorečja ne samo s poudarjeno diskontinuiteto, ampak še zlasti z ukinitvijo štiristoletnega razločevalnega glasoslovja knjižne slovenščine na morfološko-etimološki osnovi.

V tem našem času poteka reforma nemškega knjižnega jezika, ki zadeva pravopis, medtem ko pravorečja ne, čeravno ta jezik ne sodi med tiste, ki jih na tem področju označuje sproščenost. Za naše razmere je zanimivejši proces osvobajanja hrvaščine iz poprejšnjega »trdnega skupaj«, kar je bilo posledica najprej ilirskega združevalnega nagona izpred poldruega stoletja, kasneje stopnjevanega s političnim jezikoslovjem prve, še zlata pa druge skupne države (Rotar 1996: 41–95). A pripadniki hrvaškega jezika so v naši dobi težili k svoji jezikovni individualnosti in avtonomnosti. Danes je ta proces v polnem teku, in sicer najočitneje na ravni besedja, pravorečja, skladnje in pravopisa, kot je bilo do leta 1918. Prvi poskus vrnitve je bil sad dogajanja let 1941–1945, drugi pa 1990 ob in po hrvaški državni osamosvojitvi.

Hrvaški jezik se zares močno osamosvaja. Prozodija in naglas javnega jezika se otrešata štokavskega modela, čisto naravno se pojavlja oksitoneza, naglaševanje zadnjega zloga v besedi, kar poprej v srbohrvaščini nikakor ni bilo mogoče. Privzete kulturne besede (tujke) danes v hrvaščini ohranjajo naglas izvornega jezika: *procés*, *kongrés*, *konglomerát* itd. Tudi kvaliteta vokalov se sproščeno bogati: poleg zaprtih, ozkih ejevskih vokalov imamo široke (*Treba reći nekoliko riječi.*), kar pod prevlado štokavske vokalne sheme ni bilo mogoče. Besedje se napaja iz vseh teh narečij, poleg štokavskega seveda in čakavskega, a še posebej kajkavskega, vštevši njegovo naravno bližino oziroma soseščino. Ovira do tega cilja je bila političnojezikovno unitarna smer in pa skupno izoblikovana normativna dela na področju glasoslovja in pravorečja, tudi skladnje in leksike. Pot hrvaškega jezika od ilirskega gibanja sredi tridesetih let 19. stoletja do danes je med evropskimi jeziki v resnici izjema. Je še kak zgodovinski, državotvorni narod v Evropi s tako dolgotrajnim razvojem lastne književnosti, ki bi bil v 19. in v 20. stoletju doživljal in vase potiskal toliko bolečine spričo položaja lastnega jezika najprej v soodnosu s politično nadrejenim madžarskim v dolgih letih »hrvatsko-ugarskoga kraljestva«, nato pa zavoljo hrvaške ilirske pobude (1853) in združevalne predaje v soodnosu s sosednjim srbskim jezikom vse

do leta 1990. Tako je več kot razumljivo, da še danes išče in utrjuje duhovno podobo po tako dolgotrajnem utesnjevanem življenju in hkrati krnitvah lastne jezikovne individualnosti in avtonomnosti! Ni čudno, da danes vlada na Hrvaškem pravopisno dvovladje – čeprav sta oba pravopisa sad dela dveh skupin kompetentnih soavtorjev. Pripravlja se še tretja možnost rešitve pravopisnih in pravorečnih zagat, ki bo mogoče sinteza obeh obstoječih ali pa njuna nadgradnja, kar se bo šele pokazalo. Vsekakor delo doslej ni bilo prepuščeno posamezniku ali posamezni skupini.

Dosedanje slovensko pravorečje in pravopisnost sta vendarle deležna upoštevanja. Odločilna vrednost dosedanjega pravorečja je, da daje prednost jasni in razločni artikulaciji glasov in besedja, kar je prvi pogoj pomenske razvidnosti in recepcije sporočila prek govorne komunikacije, ki je tudi spričo govornih občil danes prevladujoča, da o pomenski prednosti v okvirih vzgoje in izobraževanja ne govorimo. Reformirano pravorečje hoče olajšati govorno komunikacijo z razbremenjeno, a tudi mlahavo, vendar hkrati laksno, nenatančno artikulacijo. Ta otežuje oziroma slabi pomensko preglednost sporočanja in slabi sinergično moč besede v razmerju z njenim pomenom glasov. Namesto razločnega izgovora, kakršnega je terjal že Stanislav Škrabec, bi utegnila mlahava artikulacija oteževati jezikovno vzgojo in izobraževanje, ki se pri tem ozira tudi na pouk katerega koli tujega jezika, ko nobeden od njih že po svoji naravi in pravorečni normi ne trpi laksne artikulacije.

Reforma slovenskega pravorečja se udejanja prek RTV-medijev, a poklicni govorniki RTV znova in znova utekajo k normam izgovarjave, dosežene v SP 1950, posodobljene in izpolnjene v SP 1962. Nastajajo tudi težave spričo povečane razdalje med pisano in govorjeno besedo, kar bo močno otežilo opismenjevanje in izobraževanje šolske in nešolske populacije, torej ne *srbski*, ampak *srpski*, ne *občina* ampak *općina*, *iskopavati* in ne *izkopavati*, *ščasoma* in ne *sčasoma*.

Toda kjer je volja, je tudi moč. A ne prezreti tiste resnice, ki naravnava postmoderno pravorečno in pravopisno epoko slovenščine in ki jo je kot življenjsko vodilo zapisal že »vekivečni lutoran« v svojih starosvetnih, ljubih kajkavskih pesmih, ki jih je v zbirki *Balade Petrice Kerempuha* izdala Akademsko založba lepotoljubca Silvestra Škerla, v Ljubljani 1936:

Od lucke je volje volja božja jača!

Od Boga pak je jači, bomeš, gospon Komeš.

(Op.: *comes*, lat. – učitelj, voditelj)

To misel in besede Miroslava Krleža (zadevale so zlasti dva samozavestna učitelja in vodnika, Ljudevita Gaja in Štroca, tj. J. J. Strossmayerja, zelo dejavna združevalca po poti jezika in kulture na škodo lastnega jezika in kulture) lahko dojemamo in (ne)sprejemamo kot ironične, paleoruralne. Lahko jih sprejmemo kot nujnost vsakokratnega zgodovinskega obdobja, nujnih ali manj nujnih sprememb,

lahko jih jemljemo kot usodo podrejanja, kar se sploh najpogosteje dogaja v življenju – pretakanju znanega v manj znano, pozabljeno, že zdavnaj opuščeno.

Sklep

Dejanski in odločilni reformator duha starega veka in odnosa do živega ljudskega jezika, s tem pa tudi postopnega razpadanja Zahodnega rimskega cesarstva je bil judovski učenjak, pismouk iz Tarsusa Saul. S prestopom v novonastajajočo monoteistično, krščansko vero je postal njen najvidnejši razširjevalec Paulus, apostol Pavel. Spoznal je potrebo po nujnem upoštevanju živih jezikov nasproti biblijski grščini in rimski latinščini. Svoje nazore o jeziku, ki se jim je posvečal že pred prestopom, je v evangelizacijskem delu izražal s svojimi pastoralnimi pismi ter je svojim somišljenikom v vzhodnem Sredozemlju nalagal rabo ljudskega jezika pri širjenju Kristusovega nauka.

Primož Trubar je po Pavlovi nauki in v enakem prepričanju o moči in veljavi ljudskega jezika in zlasti tudi z izrazito osebno osmišljenim dojemanjem ter spoštovanjem človekovega dostojanstva, ki se izraža z upoštevanjem njegovega jezika, lahko zbral okoli sebe somišljenike, zmožne slovenske govorjene in pisane besede, pri čemer je kot utemeljitelj slovenskega knjižnega jezika imel nanje velik vpliv. Prvi njegovi in hkrati prvi slovenski tiskani knjigi sta bili *Katekizem* (1550) in *Abecedarij* (1550), še posebej tudi glede slovenščine je bila pomembna njegova *Cerkovna ordninga* (1564), postavna in statusno izoblikovana podoba reformirane cerkve slovenskega jezika. Podobna potrditev Pavlovega nauka je prva slovenska slovnica *Arcticae horulae* (1584), ki jo je napisal in obogatil z latinskim predgovorom Adam Bohorič. Nadvse pomemben je slovenski prevod celotne *Biblije* (1584), delo Jurija Dalmatina, ki pa ga je v posameznih delih pripravil in tiskal že Primož Trubar, začeni z letom 1555. Vse to in pa praktična evangelizacija v slovenskem jeziku so bila odločilna dejanja v preobražanju človekove duhovne poti iz srednjega v novi vek. Slovenski raziskovalci jezikovnega razvoja dela slovenskih protestantov so povsem prezrli odločilno vlogo in pomen Pavlovega nauka o jezikih v pastoralni, v knjigi.

Poglavitni Trubarjev motiv za spoštovanje in uveljavljanje maternega jezika je bil vseskozi povezan z iskrenim čutenjem do rojakov, ljudi slovenskega jezika v slovenskih deželah, ki jih je prav v takih občutjih tolikokrat kot izhodiščno zavest in misel našteval in opisoval v predgovorih in posvetilih številnih knjig in v zahvalah mecenom in velikašem, ki so gmotno omogočili njihov izid. Podobne zapise najdemo tudi v predgovorih in posvetilih glagolskih in cirilskih knjig ter v osebnih pismih mecenom. V *Eni molitvi* (1555) so tele Trubarjeve besede: »Aku pak mi v tim času bomo obdani z nadlugami, z veliko revo inu boštvom, bomo zašpotovani, zasramovani, obrečeni, oblegani, pregnani, ujeti s kamnom posuti, sežgani, obešeni, v tih galejah zakovani, Tuja vola se notri v nas izidi.«

Kot da je zgodovinske antropološke in neposredne situativne refleksije in samorefleksije današnje slovensko jezikoslovje nezmožno, zamaknjeno v ahistorizem sedanjosti. Izkušnja nas vendarle opominja in uči, da so raziskovalci slovenščine, njene knjižne podobe in norme zadnjih treh, dveh stoletij prav z jezikom in z jezikoslovjem ohranjali avtonomnost in individualnost slovenskega jezika in slovenskega naroda.

Literatura

- Jože RAJHMAN, 1986a: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU.
-- 1986b: *Trubarjeva Ena dolga predgovor*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
Janez ROTAR, 1988: *Trubar in južni Slovani*. Ljubljana: Državna založba.
-- 1991: *Die Nationwerdung der Slowenen und die Reformation. Trubars Benennungen von Ländern und Völkern*. München: Rudolf Trofenik.
-- 1996: *Slovenščina in slovenstvo. Pojavi, izkušnje, pogledi*. Maribor: Založba Obzorja.
-- 2000: *Naš jezik danes*. Grosuplje: Mondena.
Mirko RUPEL, 1934: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
Slovenski pravopis, 2001. Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU.
Tatjana SREBOT REJEC, 2000: Še o fonemu /v/ in njegovih alofonih. *Slavistična revija* XLVIII/1. 41–54.
Jože TOPORIŠIČ, 1961: *Slovenski jezik, izgovor i intonacija na pločama*. Zagreb: Institut za fonetiku.
-- 1965–1970: *Slovenski knjižni jezik 1–4*. Maribor: Založba Obzorja.
-- 1984: *Slovenska slovnica. Pregledana in razširjena izdaja*. Maribor: Založba Obzorja.
-- 1992: Tipološka oznaka slovenskega knjižnega jezika. 28. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. M. Hladnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 13–41. Dodana avtorjeva strukturirana bibliografija.
Jože TOPORIŠIČ idr., 1991: *Slovenski pravopis 1, Pravila*. Ljubljana: Državna založba.

PRIMOŽ TRUBAR'S CONCERN WITH THE AUTONOMY OF STANDARD SLOVENE IN THE LIGHT OF THE PAULINE LETTERS

SUMMARY

When trying to resolve the basic questions concerning the formation of a community language for the emerging »common real Christian faith« (»gmajne prave krščanske vere«), Primož Trubar centred his attention on an essential prerequisite: the comprehensibility of the language among the inhabitants of all the Slovene lands, which he listed in the Foreword to *Evangelij svetega Matevža (The Gospel According to St. Matthew)* (1555). He decided on the speech of his native environment, »common, Carniolan simple words, which every good simple Slovene can understand easily« (»gmajnske, krajnske preproste besede, katere vsaki dobri preprosti Slovenec lehku more zastopiti«).

When dealing with a parallel issue: »with which characters could we write our words in a valid and understandable way« (»s kakovimi puhštabi bi to našo besedo mogli prov po tej ortografiji štaltnu inu zastopnu pisati«), he bore in mind the principles of simplicity and clarity, but also observed the aesthetic requirement »that not too many characters or consonants be taken to one

syllable, which is not pleasant to see« (»de bi preveliku puhštabov oli konsonantov k ani silabi ne jemali, kateru je grdu viditi«).

Trubar adopted the first principle, that of the commonness of the community language, from the Apostle Paul and his letter *I Corinthians* in which Paul speaks of the role and the importance of a comprehensible vernacular in the spread of Christianity to the countries of the eastern Mediterranean, where liturgical Greek was not understood by »barbaric« speakers of other languages, including those who spoke Hebrew.

Trubar obviously kept the Pauline letters »at hand« if we consider the fact that he also translated the epistles. The first translation is *Svetiga Pavla h tim Corintarjem ta dva listy inu ta h tim Galatarjem ... iz mnogoterih jezikov v taslovenski zvejstu tolmačeni (The Epistles of St. Paul the Apostle to the Corinthians and the Galatians ... faithfully translated from various languages into Slovene)* (Tübingen 1561). The constancy of Trubar's methodical preoccupation with the Apostle Paul and his letters is confirmed by the publication of *Svetiga Pavla listuvi (St. Paul's Letters)* (1567). In *I Corinthians*, the Apostle Paul speaks in detail and by way of illustration about the importance of language comprehensibility in pastoral work, focusing on two language terms: the *sound* (phoneme) and the *word* (verbum, vocabulum) of a living and comprehensible vernacular, which are set against the incomprehensible liturgical language, Greek. Trubar transferred the interlingual relationships of Paul's time when Christianity spread and was consolidated to the interlingual relationships of his own time and space, to the relationship between the incomprehensible Latin and the vernaculars of the young, emerging »community of this Slovene language« (»gmajne tiga slovenskiga jezika«).

This explains the clarity and simplicity of Trubar's concept of and devotion to the vernacular, which is also supported by Lutheran doctrine itself. It is therefore not surprising that Trubar wrote about the pronunciation of individual sounds in his first two books (1550) and later in another three, and that he rejected »literary«, incomprehensible words which the Glagolitic supporters tried to introduce into Slovene along with archaic imported Old Church Slavonic elements. On the other hand, he was never bothered by Germanisms in general use and already naturalized substandard German imports. A clear proof of Trubar's dissociating himself from Old Church Slavonic vocabulary is to be found in his theological treatise *Ena dolga predgovor (A Long Foreword)* (Tübingen, 1557). This 180-page-long work was written as an explanation of his translation of the *New Testament*. It can be assumed that he also paid attention to the Catholic pastoral Slovene of that time.

Trubar's orthoepic instructions result not only from his own observation and his keen sense of language and all that is linguistic, but also from Paul's illustrations in *I Corinthians*, a fact which has been overlooked.

The standard language of the 16th-century Slovene reformers turned into a solid foundation for the standard Slovene language and remained so in subsequent centuries. Trubar wrote on the basis of living speech. He formed a solid etymological and morphological basis. This basis of the standard Slovene language has been valid up to now, sustained by the respect and consolidation of generations of Slovene linguists working in the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. However, towards the end of the 20th century, phonetization in speech and, eventually, in orthoepy, appeared gradually following interventions into the system. Thus the Slovene language is losing its inherited forms as well as its individuality and autonomy, which is evident in the concurrence of the standard language in both spoken and written form.